

Мовностилістичні засоби вираження авторської позиції у журналістських матеріалах із проблем наркоманії

У статті на матеріалі української газетної періодики розглядаються мовностилістичні засоби вираження основних концептів та їх подальший вплив на формування авторської позиції журналіста під час висвітлення теми наркоманії.

Ключові слова: інформаційні жанри, аналітичні жанри, концепт, проблема наркоманії.

Актуальність теми зумовлена зростанням соціальної ваги проблеми, переоцінкою суспільного її сприймання, що призводить до створення нових підходів у висвітленні журналістами, а отже – формується цілком нова мовностилістична система вираження таких позицій, як правило, з активним використанням авторами змістових концептів.

Метою дослідження стало виявлення найбільш частотних концептів презентації теми у трьох виданнях – газетах «День», «Україна молода», «Дзеркало тижня».

Розкриття теми передбачало виконання важливого завдання – встановлення системи концептів її подання у ЗМІ та аналіз особливостей використання цих концептів авторами з метою подальшого виявлення впливу дослідженого матеріалу на формування авторських позицій журналістів під час висвітлення теми наркоманії.

У проведеному дослідженні опрацьовано наукові роботи А. Белової, І. Браги, В. Буряка, М. Воронової, Н. Герасимчук, Л. Грузберг, В. Іванова, А. Мамалиги, Я. Матасової, В. Різуна, Н. Непійводи, К. Серажим, М. Фурдуй та загальні підходи українського журналістикознавства до висвітлення актуальних соціальних тем.

Для аналізу мовностилістичних засобів вираження авторської позиції треба вивчити та описати змістово-сміслові концепти, що ними представлено тему в масовій комунікації, зокрема на сторінках українських газет. У дослідженні проаналізовано понад 500 матеріалів із видань, що становлять джерельну базу дослідження за період з 2001 по 2009 рр. Аналіз провадився методом несудільного вибіркового спостереження. Вибірка формувалася методом типового добору відповідно до жанрової палітри пресової журналістики: 50 % відібраних для аналізу матеріалів складають матеріали інформаційної жанрової групи; 35 % – аналітичні матеріали з яскравим домінуванням авторської позиції та 15 % – матеріали художньо-публіцистичної групи жанрів.

Неоднорідність вибірки зумовлена специфікою матеріалів, які висвітлюють проблему наркоманії. Перевага інформаційних жанрів зумовлена звітними матеріалами про діяльність різних гілок влади,

спрямовану на боротьбу з наркоманією, незаконним обігом наркотиків та інформуванням про ініціативи громадських рухів і організацій, спрямовані на публічне утвердження позиції цих організацій у досліджуваній проблематиці.

Незначна кількість матеріалів художньо-публіцистичної жанрової групи продиктована особливістю тематики, в якій реалізувати різновиди жанрів нариса чи фейлетону доволі складно. Як правило, автори використовують есе, а серед авторів не тільки журналісти, а й відомі люди – письменники, громадські діячі.

В описаному текстовому масиві важливо виявити особливості авторських позицій щодо заявленої тематики. Ці позиції можуть проявлятися на рівні заголовкового комплексу, ілюстрацій, емоційного наповнення матеріалу, його теми та ідеї. Важливим об'єднуювальним чинником аналізу стає тема журналістського матеріалу, оскільки саме вона виступає чинником добирання тексту для аналізу, впливає на формування заголовкового комплексу, добору ілюстрацій чи більдредрагування, безпосередньо пов'язана з проблематикою інформування тощо. Автор статті використовує також підхід до кваліфікації теми проф. В. Різуна, згідно з яким тема – «це така компонентна (поняттева) система, яка формується на етапі виникнення задуму автора і одержує розгорнуте мовне та графічне вираження, володіє об'ємом та ієрархічно організованою структурою» [1, 27].

Механізм відбирання текстів для дослідження передбачав два способи аналізу журналістських матеріалів. Перший був до певної міри формальний, добиралися тексти, що мали у назві лексеми, однозначно асоційовані з проблемою наркоманії. Другий спосіб передбачав виявлення текстів, де концептуальна парадигма теми не виносилася в заголовок і передбачала ретельний тематичний та змістовий аналіз вибірки.

У процесі підготовки матеріалу ми вийшли на перелік понять, які пов'язуються з темою наркоманії. Під час аналізу відібраного матеріалу з'ясовано, що не всі ці лексеми виступають концептами теми, оскільки актуальність їх зумовлена залученням до процесів формування громадської думки,

на яку впливають соціальні, політичні, економічні та культурні характеристики.

Інтерес до концептів виявлення теми наркоманії у дослідженні пояснюється тим, що об'єктивна оцінка авторських позицій та способів їх мовностилістичного оформлення потребує виявлення одиниць аналізу, які містять значний потенціал для вирішення поставленої проблеми. На думку В. Іванова, «одиницею аналізу треба називати той момент документа – об'єкта аналізу, де фіксується належність до тієї чи тієї категорії дослідження. Такий висновок дає можливість вийти за межі текстових матеріалів і досліджувати не тільки зміст, а й форму документальних джерел» [2].

Сучасні дослідження містять різні погляди на кваліфікацію одиниць аналізу, їх можна звести до двох типових способів. Згідно з першим одиниця аналізу – це та частина змісту, котра виділяється як елемент, що підпадає під ту чи ту категорію. Другий спосіб орієнтується на увагу до найдрібніших одиниць тексту, де може з'явитися згадування категорії (слова, абзац, фрагмент змісту). Відповідно виділяються дві групи одиниць аналізу. Перша – коли ці одиниці виступають як ознаки матеріалу та характеризують його в цілому. При цьому береться до уваги кількість матеріалів та їх обсяг. Друга – коли одиницею аналізу стає певний фрагмент тексту: слово, судження, дійова особа, абзац та ін.

Обидва підходи до аналізу концептів теми наркоманії допомогли зрозуміти, що систематична увага до виявлення концепту на рівні масиву матеріалу за першим підходом дає змогу встановити частоту експлікації об'єкта, наслідком чого є висновки про його важливість у розкритті досліджуваної проблеми. Увага до фрагментів тексту й концептів як найдрібніших одиниць вияву теми у локальних контекстах журналістського матеріалу забезпечує знаходження мовностилістичних характеристик експлікації теми, спрямовує дослідження на пошук емотивних характеристик твору, особливостей авторської позиції у розкритті теми.

Аналіз фактичного матеріалу через змістово-смыслові концепти неможливий без розуміння природи цього складного явища. Зазначимо, що концепт як категорія аналізу досліджується в термінологічній базі мовознавства, теорії комунікації, як одиниця аналізу використовується у лінгвістиці, літературознавстві та текстознавстві. Цікаво, що соціологічні дослідження доволі часто використовують концептуальну парадигму проблеми, однак у таких дослідженнях вибір того чи того концепту зазвичай не обґрунтовується.

Розглянемо найважливіші з позиції теми роботи, тлумачення концепту. Згідно з підходом Л. Грузберга концепт – «це згусток культури у свідомості людини, це той «пучок» уявлень понять знань, асоціацій, переживань, які супроводжують слово.

На відміну від понять, концепти не тільки мисляться, вони переживаються. Вони – предмет емоцій, симпатій і антипатій, а іноді й суперечностей» [3]. Контекстуальний підхід до тлумачення концепту, запропонований дослідником, передбачає акцент на авторській позиції стосовно описуваної журналістом теми, адже «переживання» концепту веде до виникнення певних оцінних характеристик теми, виявлених і через лексичний матеріал, і в структурі формування думки, а отже – до типологізації авторських позицій у загальній системі матеріалів даної теми.

Варто також пам'ятати, що концепт формує семантичне гніздо для номінованого явища. Локалізуючись на рівні лексеми, концепт вбирає в себе всю множину значень і формує згорнуту смыслову структуру – «описуючи відношення досліджуваного слова до іншого слова, пов'язаного з ним синтагматичним чи парадигматичним зв'язком, ми отримуємо істинне розуміння того слова, що нас цікавить, сума всіх часткових трактувань і буде доволі повним семантичним описом-поясненням слова концепту» [3]. Аналіз фактичного матеріалу роботи доводить, що часткові трактування, додаткові значення і смисли, які закладаються авторами журналістських матеріалів, не впливають на формування авторської позиції, діючи на контекстуальні характеристики явища. Хоча, з другого боку, використання концептів для емоційного асоціювання, коли він вживається у переносному значенні, а твір загалом не стосується теми наркоманії, свідчить про спеціальні настанови автора щодо впливу на сприймача.

На думку дослідників [4, 9], концепт містить у собі всю прагматичну інформацію мовного знака, а також когнітивну пам'ять слова, яка забезпечує зв'язок із системою цінностей носіїв мови. З точки зору лінгвістичної семантики, концепт інтерпретується як сукупність семантичних характеристик, виділених шляхом компонентного аналізу [5, 63]. Такий підхід зумовлює врахування частотності використання концепту при формуванні авторської позиції та виявлення і опис тих додаткових семантичних характеристик, які з'являються внаслідок використання спеціальних мовностилістичних засобів.

Як вважає А. Белова [6], вищим рівнем концептів у свідомості мовця виступають «релевантні аксіологічні опозиції як спосіб протиставлення», таким чином формується бінарність авторських позицій у висвітленні загальної теми, зокрема підтема загальної теми проблема наркоманії – «використання метадону в лікуванні наркозалежних» містить тези про доцільність використання наркотичних речовин для лікування наркоманів, з аргументами про гуманність такого методу, тобто тут концепти контекстуально вступають в опозицію «наркотикам – так, але з обмеженнями».

У дослідженні помічено ще одну особливість використання концептів, яку варто назвати релевантною аксіологічною пропозицією. Маємо на увазі постійно повторюване використання концептів різних соціально важливих тематичних парадигм разом у спільних або ж подібних контекстах. Прикладом для досліджуваної проблематики може бути використання концептів «наркотики», «зброя», «торгівля людьми», які презентують різні теми, але вживаються поряд, в одному контексті. Ця особливість часто прослідковується в інформаційних жанрах, як правило, в новинних текстах, звітах про діяльність міліції, прокуратури, їх управління. Цікаво, що іноді такі поєднання можна побачити в есе, й дуже рідко – в аналітичних матеріалах. Причина цього криється у різній функціональності жанрових груп, можна передбачити, що журналіст чи письменник, автор есе сам перебуває під впливом інформаційного дискурсу і використовує його штампи. Зокрема це явище описав В. Буряк, зауваживши, що «інформаційна сутність комунікації (як і вся комунікативність) – первинна, форма її інтерпретації (текст) – вторинна. Текст виступає як продукт спілкування, що володіє певною самостійністю, як засіб активного впливу на аудиторію» [7]. Натомість аналітичні жанри передбачають висвітлення часткових проблем досліджуваної теми, відтак тут релевантна аксіологічна пропозиція не настільки актуальна, на перший план виходять концепти, що деталізують, а не узагаль-

команії в пресовій журналістиці. Ці дані отримані методом суцільної вибірки з використанням інструментів електронного пошуку в архівах газет, які стали джерельною базою праці.

Найчастіше авторська позиція журналіста і тема статті корелюють, причому такі зв'язки простежуються і в заголовку, і в змістовому комплексі твору. Для визначення найхарактерніших концептів висвітлення теми наркоманії було обрано 25 понять, виражених іменниками в початковій формі. Об'єктивність електронного пошуку в джерельних ресурсах і встановлення частотності використання поняття під час висвітлення теми забезпечувалася умовами пошуку, де, крім парадигми словоформ, аналізувалися похідні іменники. До аналізу було залучено такі номінативи: **гера, героїн, голка, доза, драп, естазі, кайф, кокаїн, ломка, наркозалежний, наркоман, наркоманія, наркотик, опій, «приход», соломка, трава, трамадол, ширка, шприц**. Концептами, найбільш частотними при висвітленні авторської позиції у творах на тему наркоманії, стали 10 ключових понять, які виражають основні змістові концепти, оскільки саме вони є найбільш частотними в розкритті теми та виявляють особливості, характерні саме для концепту,

зокрема служать своєрідним семантичним гніздом і виступають як темоутворювальні чинники та служать для виявлення авторської позиції в ролі ключових понять, а отже – предмета мовлення. Це такі поняття: **наркотик, наркоманія, наркоман, кайф, ломка, шприц, героїн, кокаїн, доза, голка** (концепти подані в порядку зменшення частотності згадування).

Частотність використання окремих понять у текстах, що розкривають тему наркоманії, подано у Таблиці 1.

Прокоментуємо отримані результати. Передусім, варто зазначити, що палітра відібраних для аналізу лексем доволі неоднорідна, зокрема за стилістичними ознаками. Використання стилістично маркованих слів зумовлене тим, що вони не мають літературних відповідників. Причиною цього постають позалінгвістичні чинники, а відсутність у літературній мові, наприклад, назв наркотиків є свідченням того, що суспільство, з одного боку, уникає інформації про ці проблеми, з другого – про те, що номіновані явища настільки далеко знаходяться від нормалізованого і формалізованого мовного дискурсу, а отже й соціального усвідомлення, що можуть бути зараховані тільки до негативних явищ та контекстів використання у мовленні.

Таблиця 1.

Частотність використання окремих понять у творах, що розкривають тему наркоманії

	Лексема	Частотність згадування			
		День	Дзеркало тижня	Україна молода	Всього
1	Гера	1	0	0	1
2	Героїн	83	39	51	173
3	Голка	42	26	32	100
4	Доза	26	51	37	114
5	Драп	0	5	2	7
6	Естазі	12	14	17	43
7	Кайф	200	88	161	449
8	Кокаїн	63	42	35	140
9	Ломка	145	49	85	279
10	Наркозалежний	1	61	2	64
11	Наркоман	105	229	184	518
12	Наркоманія	241	195	212	648
13	Наркотик	190	576	141	907
14	Опій	7	9	6	22
15	«Приход»	36	24	27	87
16	Соломка	23	16	34	73
17	Трава	27	20	19	66
18	Трамадол	41	20	32	93
19	Ширка	15	33	24	72
20	Шприц	23	106	81	210
	Всього	1356	1674	1138	4168

Окремо варто вести мову про іменники «голка», «доза», «ломка», «кайф». Доволі часто вони

вживаються у переносному значенні та в контекстах, що не стосуються проблем наркоманії, боротьби з нею. Це пов'язано з формуванням навколо певних проблем і явищ оцінних характеристик негативного характеру. Тому важливим для дослідження є розрізнення контекстів використання концептів, орієнтованість автора саме на розкриття проблем наркоманії. Використання концептів, що презентують тему наркоманії у ЗМІ, для позначення інших соціальних проблем свідчить про прагнення автора привернути увагу суспільства, вказати на надзвичайну важливість проблем, про які він пише, що вже по суті є свідченням гостроти й актуальності проблеми наркоманії для нашого суспільства. Навіть побіжний аналіз журналістських матеріалів доводить: використання концептів теми «Проблема наркоманії» свідчить про наявність маніпулятивних, але від того не менш ефективних прийомів впливу на сприймача, серед яких домінує досліджений у «Лінгвістиці впливу» «страшний еталон» [8].

Група іменників, що містять у корені «нарк» – «нарик», «наркозалежний», «наркоман», «наркоманія», «наркотик» – теж позначена неоднорідною частотністю використання. Стилістично марковане «нарик» має доволі невисокий індекс частотності саме через стилістичні характеристики. Те саме стосується й слова «наркоман». А от «наркотик» та «наркозалежний» увійшли до переліку досліджуваних концептів завдяки частому вживанню в інформаційних жанрах, зокрема в текстах новин. Водночас варто зауважити, що концепт «наркоманія» позначений помітно меншою частотою вживання, а це свідчить про загальну неувагу журналістів до висвітлення проблеми, адже цей концепт розкриває не просто явище, а цілу соціальну парадигму, що стоїть за проблемою боротьби з уживанням наркотиків та розповсюдженням наркотичної залежності.

Наведемо приклади використання концептів теми наркоманія у журналістських матеріалах:

Дедалі більше переходить на важкі **наркотики**; ми переконалися, що поняття «**легкий наркотик**» і «**безпечний наркотик**» надумані; колемо **наркотики**, зовсім погано людині; албанці попереду не тільки за народжуваністю, а й злочинністю, торгівлею **наркотиками** та зброєю; затримати навалу нелегальних мігрантів, контрабандних товарів та **наркотиків**.

Поблажливе ставлення американської влади до споживачів «травички» замінила «концепція нульової толерантності», тобто цілковита нетерпимість до **наркоманії**; розпач штовхає людей, з одного боку, на злочини, з другого – на самогубство, пияцтво, **наркоманію**; туберкульоз поширюється разом із ВІЛ/СНІД та **наркоманією**; у деяких селах лютує тотальна **наркоманія**; якщо сенс життя не вирішується на рівні духу, то людина обов'язково приречена на деградацію, що проявляється в алкоголізмі, **наркоманії**, споживачькій психології.

Півмільйона **наркоманів**, зареєстрованих; **наркоманів** просять не турбуватися; в Україні немінуче молодіють алкоголіки, **наркомани** й курці; метадон, який убив більше людей, ніж героїн, тепер видаватимуть **наркоманам** відкрито; близько 800 тисяч молодих людей у нашій країні перебувають на обліку як **наркомани**.

Кайф диктуватиме свої закони?; це змінює стереотип поведінки людини («**кайф**» без **шприца**); серед вітчизняних любителів **кайфу** стає такий страшний препарат, як героїн; що це за світ і як тим нещасним живеться «**під кайфом**»; почали надходити тривожні сигнали зі шкіл, середньоспеціальних і вищих навчальних закладів про продаж «**кайфу**»; видушують із тубика в целофановий пакет і «**ловлять кайф**».

Міліція використовує «**ломку**» наркозалежних як інструмент; використовують препарати, дія яких дозволяє запобігти розвитку синдрому відміни («**ломка**») та блокувати потяг до нелегальних опіоїдів; симптоматику «**ломки**» пропонували лікувати такими експериментальними засобами, які лікувальними назвати важко; вічно голодна дитина спостерігала наркоманські оргії, **ломки**, сварки між батьками; неможливо писати про важкі героїнові **ломки** іскристою і дотепною постмодерною мовою.

СНІД – хвороба великого міста з його всілякими спокусами, безкінечною зміною статевих партнерів, брудними **шприцами** в колі наркоманів; Павло – ВІЛ-інфікований (заразився, найімовірніше, через брудний **шприц** – чотири роки він уживав наркотики); тримаю в руці не **шприц** із цілою ін'єкцією, а пожежний шланг; **шприц**, особливою радістю не віє; це як у наркоманів – радість приходить тільки через **шприц**.

Достатньо просто чмихнути пилюкою з **героїном** на одяг, щоб він там осів, – і все; взамін брудного шприца та дози **героїну** чи «**ширки**» наркоман отримуватиме безкоштовно (!) від держави порцію наркотика-замінювача; каже, що «**трави**» немає, натомість є дуже хороший **героїн**; одержуючи таблетку метадону, відмовляється від «**ширки**» чи **героїну**; **героїнова** «ломка» триває кілька днів.

У 37 штатах зросли ціни на **кокаїн**; в університетському кафе «Бункер» пригощають «**кокаїном** і психотропними засобами»; почув від самого Хуана під час спільного вживання **кокаїну**; з явно підкинутими невідомими «доброзичливцями» пістолетом і **кокаїном**; він споживає 4 грами **кокаїну** на день.

Наркоман на все готовий задля **доз**; коли ти до нього звикаєш і потрібна вже більша **доза**; бажання збільшити час гри – «**дозу**»; вживали марихуану в більш сильних **дозах**; **доза** виростає до 30-ти таблеток.

Кожен з українських споживачів ін'єкційних наркотиків за два-три роки свого «наркостажу» в середньому «саджає на **голку**» трьох-чотирьох чоловік; усе разом штовхало й тягнуло до **голки**; колишні наркомани із числа тих, хто зміг самостійно «зискочити з **голки**»; колишню дружину на **голку** підсадили.

Мовностилістичні засоби вираження авторської позиції у журналістських матеріалах на тему наркоманії можуть реалізуватися на матеріалі логічного, тобто аргументативного дискурсу, виявлятися через систему змістового, інформаційного опе-

рування сприймачем; не менш частим є вживання емоційних лексичних форм, які реалізують контекст оцінки. Так, дослідниця Н. Герасимчук на основі аналізу політичних статей у журналі «ПіК» доходить висновку, що «інтерпретація етичної категорії добра і пов'язаного з нею поняття «благо» у періодичній пресі залежить від того, який зміст вкладають у ці поняття герої чи автори публікацій» [9]. Ця тенденція чітко помітна на прикладі дискусії, що розгорнулася в пресі з приводу використання наркотичної речовини трамадолу для реабілітації наркозалежних. Виступаючи як частотний концепт теми наркоманії, «трамадол» у контекстах журналістських матеріалів набував і позитивних, і негативних оцінок через вираження авторської позиції. У дослідженні помічено, що з огляду на використання оцінних форм лексики (як правило, прикметники, прислівники, описові звороти) автори чітко оперували контекстом для встановлення місця явища, позначеного концептом у формуванні громадської думки.

Зважаючи на те, що «особлива роль у встановленні комунікативно-стилістичної тональності спілкування, безперечно, належить лексиці та фразеології», в дослідженні передусім зверталася увага на контекст і стилістичну виразність концептів теми. Було враховано, що «саме від стилістичного забарвлення слів, словосполучень і висловів, що використовуються в тексті, багато в чому залежить яким він буде – книжним чи розмовним, строго офіційним чи інтимно-невимушеним, урочисто-високим чи знижено-фамільярним» [10]. Фактично використання окремих концептів у різних стилістичних вимірах формує тональність соціального обговорення проблеми, виявляє залежності у трактуванні загального та часткового, у порушенні авторами певних питань як найбільш важливих у загальному дискурсі текстів, що стосуються досліджуваної теми. Цікавим також є вияв закономірності, згідно з якою в аналітичних жанрових групах вживання стилістично маркованих концептів веде до актуалізації тих засадничих понять, які не вживаються у літературній формі, але становлять основу поняттєвого відображення теми. Зокрема введення авторами у матеріал поняття кайф практично завжди передбачає введення й інших, нелітературних, концептів, часто на рівні назв наркотиків чи станів, що вони продукують.

Це свідчить про характерні особливості масової комунікації, наприклад, про тональність мовлення та специфіку передачі даних. Виходячи з результатів дослідження, варто акцентувати на такому розумінні масової комунікації, яке кваліфікує В. Іванов: «Підбиваючи підсумок численних визначень, справедливо буде розуміти під масовою комунікацією процес поширення соціальної інформації (тобто інформації позагенетичної, семантичної, яка фіксується в знаках) за допомогою техніч-

них засобів (преса, радіо, телебачення, відео, кіно тощо) на велику і розташовану в різних місцях аудиторію» [2]. Ще одним висновком праці є вивчення підходів до формування стилістичного дискурсу проблеми при висвітленні окремої теми. Так автори матеріалів використовують різні стилі, часто об'єднані тільки темою мовлення. Однак аналіз загальної масиви даних дозволяє виділити не тільки загальні закономірності формування громадської думки (точніше – потенціал такого формування), а й встановити характер соціальних груп, спільнот, утворень, яким адресуються матеріали, тобто опосередковано визначити соціальну структуру в суспільстві, на яку орієнтуються автори при інформуванні, аналізові та публіцистичному виразненню проблеми.

Оскільки прямого завдання визначити соціальну стратифікацію адресатів журналістських текстів з проблем наркоманії ми не ставили, визначимо лише найголовніші закономірності цього явища. Матеріали інформаційних жанрів позначені меншою мірою впливу й адресовані практично всьому загалу читачів, матеріали аналітичних жанрів жорстко орієнтовані на соціально активного читача, меншою мірою, але доволі часто – на людей, яких проблема наркоманії торкнулася безпосередньо. Матеріали художньо-публіцистичних жанрів зазвичай дотичні до проблеми наркоманії – вона згадується як аргумент чи маркер належності / стилю / поведінки / характеру автора чи героя.

Усе це пояснює науковий інтерес до мовної форми вираження концептів теми та контекстів, властивих окремим формам вираження змістово-сміслових елементів теми. На думку А. Мамалиги, «реальним вираженням, зовнішнім проявом структури мовленнєвих утворень є їх мовна форма. Поняття форми, співвіднесеної з певним змістом як спроби існування та вираження цього змісту, його різних модифікацій, виникло внаслідок того, що організація елементів системи може видозмінювати їх структурну послідовність, викликати взаємозаміщення аналогічних елементів» [11]. Дослідниця пояснює такі мовні явища «реальною взаємодією однієї системи з іншою, що викликає доцільні з тієї чи тієї точки зору переміщення, опущення елементів за збереження їх сутнісних зв'язків». Описуючи механізм вибору того чи того елементу, формування структури речення з урахуванням взаємозв'язків між мовними системами, А. Мамалига вказує на потребу акцентувати окремий елемент. У нашому випадку це може бути саме змістовий концепт, що в умовах контексту мовлення, формування оцінки поширює семантичне поле, постає у нових, видозмінених смислових комбінаціях.

Зв'язок між формою лексеми та змістом може проявлятися у будові речення, у структурі вираження смислу, встановленні змістових залежно-

стей чи акцентів. «Форма відображає будову (це своєрідна структура без “з’єднувальних швів”») і відповідно виражає зміст, функцію складного твору, – пише А. Мамалига, – але може мати суттєві відмінності за варіантного викладу того самого змісту. Так частини речення можуть відокремлюватися одна від одної комою, крапкою з комою і навіть крапкою – тобто характеризуватися інтонаційними (а отже й стилістичними) нюансами вираження передаваного ними змісту» [11].

Місце концепту в синтаксичній структурі речення формує смислово парадигму його використання, виявляє можливості використання для різних контекстів, водночас показує можливості стилістичного вираження не тільки фрагмента матеріалу, а й повідомлення в цілому. Крім змістової структури твору, ключовими чинниками якої власне й виступають концепти, дослідження авторської позиції передбачає врахування особливостей смислу твору. Саме смислові нашарування, ідеї різних рівнів, породжені генеральною темою та ідеєю твору, формують шлях осмислення авторської позиції читачем. Така залежність передбачає увагу до стилістики повідомлення, до врахування не тільки аргументів логічних, а й емоційних, якими часто виступають стилістичні маркери, введені журналістом у текст, – вони можуть проявлятися вже у заголовковому комплексі, а можуть поступово формуватися у загальній структурі повідомлення.

Про важливість стилістичного вияву тематично значимих одиниць у журналістському матеріалі свідчить і те, що «стилістичні смислові обертони, на нашу думку, якраз і є додатковими відтінками формованого структурою змісту, відмінностями, що виявляються при зіставленні структури та форми» [11]. При тому А. Мамалига доволі високо оцінює потенціал мовної форми, оскільки ці можливості прямо залежать від системи мовних зв’язків, репрезентованих цією формою, а це призводить до потенціалу формування додаткових смислів, емоційних відтінків і є «багатющим резервом мовленевої різноманітності та виразності», застерігаючи, а водночас викликаючи труднощі у виявленні мовних одиниць при добиранні матеріалів дослідження та у відібраному текстовому масиві.

Подолання динаміки форми у врахуванні частотності використання концептів досліджуваної теми можливе завдяки новітнім формам електронного пошуку (з урахуванням відмінкової парадигми) та з використанням підходу, згідно з яким пошук задається за однокореновими словами, а далі дослідник повинен диференціювати отримані результати за обраною системою категоріальних ознак.

Як показало дослідження, в окремих випадках (вже під час добирання одиниць аналізу) варто звертати увагу на найближче оточення концепту, оскільки саме тут формуються оцінки, що можуть вступати у зв’язки аксіологічної опозиції чи про-

позиції стосовно теми, формування оцінності чи увиразнення вияву оцінних, семантичних, стилістичних ознак. Як свідчить дослідження М. Фурдуй, для увиразнення змісту використовуються різноманітні засоби, зокрема епітети, ступені порівняння прикметників, метафори, метонімії [12]. Наведені результати, отримані науковцем на матеріалі рекламних текстів, однак вони справедливі й для великих текстових масивів важливої соціальної теми.

Ще одне важливе спостереження над дібраним матеріалом свідчить, що часто автори використовують мовні форми, пов’язані стабільними, постійно повторюваними сполученнями. Зокрема це – фразеологізми, що використовуються як самостійно, так і в структурі риторичних фігур. Варто погодитися з думкою М. Воронової про те, що «використання стандартних фразеологічних сполук не є помилкою, але це – тяжіння до формування мовних штампів» [13]. Використання мовних штампів під час висвітлення важливої соціальної теми містить загрозу стандартного підходу, уникнення заглиблень у проблему, і, якщо в інформаційних жанрах ефективність матеріалу від цього може й не губитися, то в аналітичній чи художньо-публіцистичній жанровій групах це призводить до формалізованої авторської позиції, отже може впливати на реакцію читача, який здебільшого тонко відчуває ставлення автора до висвітлюваної теми, до «прохідних» публікацій.

Як висновок відмітимо важливість дослідження концептів виявлення теми для аналізу мовностилістичних засобів вираження авторської позиції, про що свідчить опрацьований фактичний матеріал. Тема наркоманії сьогодні набуває дедалі більшого соціального значення, отже у мовленні засобів масової інформації формуються нові оцінки, підходи до висвітлення тематики, як наслідок постає концептуальна парадигма мовних засобів, які є найбільш частотними та ефективними в розкритті теми. Ці факти зумовлюють потребу ретельного системного вивчення проблеми доцільного та ефективного використання мовних одиниць при формуванні громадської думки щодо проблеми наркоманії.

1. *Різун В. В.* Літературне редагування / В. В. Різун. – К. : Либідь, 1996.

2. *Іванов В. Ф.* Проблема виділення одиниць дослідження при контент-аналізі [Електронний ресурс]. – URL: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1203>.

3. *Грузберг Л. А.* Концепт как культурно-ментально-языковое образование [Електронний ресурс]. – URL: <http://language.psu.ru/bin/view.cgi?art=0054&lang=rus>.

4. *Брага І. І.* Мовна репрезентація образу держави у пресі України (кінець 1970-х – початок 2000-х) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10. 02. 01 / І. І. Брага ; НАН України. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. – К., 2002.

5. *Матасова Я. Р.* Методика когнітивно-ономасіологічного аналізу складних найменувань // Актуальні проблеми металінгвістики. – Черкаси, 2001. – С. 61–64.

6. *Белова А. Д.* Лингвистические аспекты аргументации / А. Д. Белова. – К. : Астрея, 1997. – 311 с.

7. *Буряк В. Д.* Комунікативність інформаційно-художньої свідомості: форми архітекτονіки тексту [Електронний ресурс]. – URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=106>.

8. *Різун В. В.* Лінгвістика впливу / В. В. Різун, Н. Ф. Непийвода, В. М. Корнеєв. – К. : ВПЦ «Київ. університет», 2005. – 148 с.

9. *Герасимчук Н. Г.* Інтерпретація етичної категорії добра у всеукраїнському тижневику «ПіК» (2000–2001)

[Електронний ресурс]. – URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=126>.

10. *Серажим К. С.* Лексика та фразеологія політичного дискурсу // Наукові записки Інституту журналістики. – К., 2001. – Т. 5. – С. 70–72.

11. *Мамалига А.* Комунікативні аспекти одиниць повідомлення в тексті / А. Мамалига, Л. Моржук // Стиль і текст. – К., 2011. – Вип. 2. – С. 66–82.

12. *Фурдуй М.* Мовні засоби увиразнення рекламних текстів // Стиль і текст. – К., 2011. – Вип. 2. – С. 100–125.

13. *Воронова М.* Варіанти фразеологізмів у журналістському творі // Стиль і текст. – К., 2011. – Вип. 2. – С. 159–167.

Подано до редакції 25. 11. 2012 р.

Goretska Stanislava.

The linguistic means of expression of the authors' position in journalistic materials on drug abuse problems.

The article deals with linguistic means of fundamental concepts and their further impact on formation of author's position of journalist in coverage of drug abuse themes in the materials of the Ukrainian newspapers.

Keywords: informational and analytic genres, concept, the problem of drug addicted.

Горецкая С. Д.

Языковостилистические средства выражения авторской позиции в журналистских материалах по проблемам наркомании.

В статье на материале украинской газетной периодики рассматриваются языковостилистические средства выражения основных концептов и их дальнейшее влияние на формирование авторской позиции журналиста во время освещения темы наркомании.

Ключевые слова: информационные и аналитические жанры, концепт, проблема наркомании.

